

Tál vagy fedő?

Újabb adat a „bratislavai típusú” edények kérdéséhez

A badeni kultúra talán legszebb díszkerámiája az ún. „bratislavai típusú” tál.

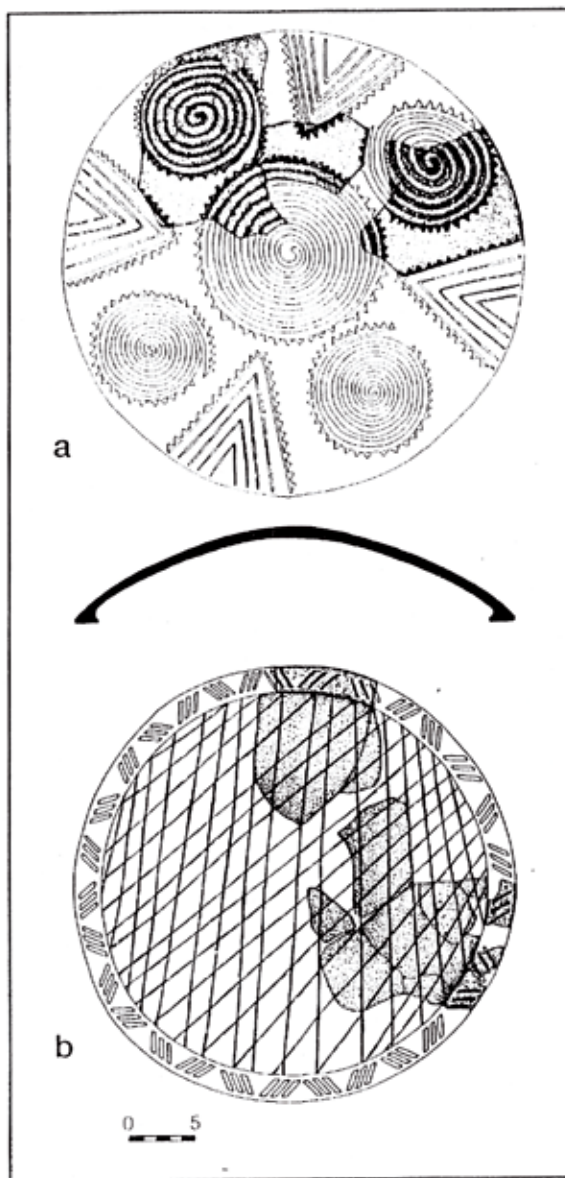
E tárgytypusnak egy újabb, szép példánya került elő 1996-ban, a Szekszárdot elkerülő autópálya építését megelőző feltárásokon Gaál Attila ásatásán a 158. objektumból.¹

A tál vöröses barna színű, helyenként szürke foltos, vízszintes peremű lapos aljú. Peremén három-három ferdén, változó irányban bekarcolt vonalkázás díszíti, belső oldalán egyenletesen bekarcolt rombuszokból összeálló hálóminta van (1. kép a). Külső oldala gazdagon díszített. Aljának közepén nagy méretű spiráldísz, amelynek külső ívét beszurkált háromszögek keretezik. Külső oldalán szimmetrikusan elhelyezett négy, hasonló módon bekarcolt spirál díszíti. A spirálok közötti területet hegyével egymásba rakott, bekarcolt V betűk díszítik, a külső bekarcolt vonalat beszurkált háromszögek keretezik (1. kép b). Szá.: 35,5 cm, M.: 8,0 cm. (S-9/III. lelőhely, 158. obj.)

Az edénytípus első közölt darabját Ecsedy István (ECSEDY 1973, 14. kép) majd P. Medović publikációiban találjuk meg (MEDOVIĆ 1976, Taf. II. 9), nevét mégis a pozsonyi Pálffy kastély építési munkálatai során előkerült példányokról kapta. Az itt feltárt táltöröredékekkel együtt napvilágra került leletanyagot az ásatók a bolerázi csoport jellegzetes anyagaként határozták meg és V. Němejcová-Pavúková rendszerében az Ic fokozatra keltezték (BAXA-KAMINSKÁ 1984, 194). A jellegzetes táltípus Pavúková rendszerében a baden Ib és Ic fokozatban „I” típusként szerepel, tipológiai jellegzetességeit bővebben azonban nem tárgyalta a szerző (NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1984, Obr. 11 és Obr. 33).

A „bratislavai típusú” edény funkciójának kérdése mindmáig megoldatlan. Egyes kutatók véleménye szerint fedő (Ecsedy, Medović, Baxá-Kaminská), mások szerint inkább tál volt (Němejcová-Pavúková). Az esetek többségében a mindkét oldalán gazdagon díszített edényről elég nehéz eldönteni, hogy belülről vagy kívülről kellett inkább szemlélni a használat során. Ha belülről, akkor nyilvánvalóan lapos tál volt. Ha a külső díszí-

tetés volt a lényeges, akkor csak fedő lehetett. Sajnos, biztos válaszunk egyelőre nincs, a néprajzi párhuzamokat (ha van ilyen) kell majd segítségül hívni e kérdés megválaszolásához. Egy szempont alapján azonban valószínűleg már most eldönthetjük néhány edényről, mi is volt valójában. Véleményem szerint mindkét verzió (tál és fedő) elfogadható. Az ismert spiráldíszes edényeket át-

1. kép. Szekszárd-S-9 lelőhely – badeni tál belső (a) és külső (b) oldala

Fig. 1. Szekszárd site S-9 – interior (a) and exterior (b) of the Baden bowl

¹ Az S-9 lelőhelyek (Szekszárdot elkerülő autótút, I-V. lelőhely) anyagát egy team dolgozza fel Gaál Attila vezetésével. Ezúton is köszönetet mondok Gaál Attilának, hogy e munkacsoportban a badeni leletanyagot feldolgozhatom. Köszönettel tartozom Ódor Jánosnak is azért az önzetlen segítségért, amellyel lehetővé tette a tál gyors közlését. A rajzot Marton Tibornak köszönöm.

nézve azt tapasztaljuk, hogy nem mindegyik volt mindkét oldalán díszítve. Ennek alapján feltételezzük, hogy a belül díszítetlen típus fedő volt, hiszen csak így látszott a gazdag díszítés. A mindkét felén díszített edény funkciójának meghatározásával továbbra is várnunk kell.

A funkció eldöntése mellett másik fontos szempont e tárgy kronológiai jelentősége. V. Němejcová-Pavúková az Ezero kultúrával való kapcsolatot egyik bizonyítékának tekintette e jellegzetes edényt (NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1984, 144–145). A spiráldíszes típus egyik változata Trója II rétegeiben is megtalálható (Hood 1973, Fig. 4, 1-5).

A „bratislavai típusú” edénnyel legutóbb J. Maran foglalkozott több munkájában is (MARAN 1997; 1998; 1998a). J. Maran II lelőhelyről (MARAN 1997, Abb. 8; 1998a, Abb. 6; 1998b, Taf. 73) említ bratislavai típusú tálat, összesen 15 darabról rajzot is közöl (MARAN 1997, Abb. 6-8; 1998a, Abb. 3, 6-12, Abb.4-5; 1998b, Taf. 1-3, Taf.

4, 1-2).² A tálak elterjedése nagy területen nyomom követhető: Morvaországban, Szlovákiában, K-Magyarországon, Jugoszláviában, Albániában, Görögországban és DNy-Bulgáriában található meg lelőhelyei (MARAN 1998a, Abb. 6). Napjainkban a badeni kultúra keletkezése átalakulóban van: a délnémetországi késő neolitikum dendrokronológiai eredményei alapján a badeni kultúra ma Kr. e. 3500-3000-re kerül át a korábbi égei-anatóliai kora bronzkorral való párhuzamosítással szemben. A rézkori kocsik mellett a bratislavai típusú tál is az egyik bizonyíték lenne az új keletkezéshez.

A magyarországi leletanyagban mindeddig csak a Kétegyházán előkerült edény képviselte e típust (ECSEDY 1973, 14. kép),³ a most közölt szekszárdi példánnyal immár a Dunántúlról is van adatunk e jellegzetes tárgy előfordulására.

Bondár Mária
MTA Régészeti Intézete
1014 Budapest, Üri utca 49.

Irodalom:

- BAXÁ, P.–KAMINSKÁ, L. 1984: Nové nálezy bolerázskej skupiny z Bratislavy – Neufunde der Boleráz-Gruppe aus Bratislava. *SlA* 32 (1984) 179–184.
- ECSEDY I. 1973: Újabb adatok a tiszántúli rézkor történetéhez. *BMMK* 2 (1973) 3–40.
- GOVEDARICA, B. 1997: Cernavoda III-Boleráz-Funde im Westbalkan. In: Dobiat, C.–K. Leidorf, K. (Hrsg.): *Kronosz. Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel. Internationale Archäologie. Studia honoraria Bd. I.* Espelkamp 1997, 149–156.
- HOOD, S. 1973: The Baden Culture in Relation to the Aegean. In: *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur.* Bratislava 1973, 111–130.
- MARAN, J. 1997: Neue Ansätze für die Beurteilung der balkanisch-ägäischen Beziehungen im 3. Jahrtausend v. Chr. In: Roman, P. (ed.): *The Thracian World at the Crossroads of Civilisations I. Proceeding of the Seventh International Congress of Thracology. Constanta-Mangalia-Tulcea 1996.* Bukarest 1997, 171–192.
- MARAN, J. 1998a: Die Badener Kultur und der ägäisch-anatolische Bereich. Ein Neubewertung eines alten Forschungsproblems. *Germania* 76 (1998) 497–525.
- MARAN 1998b: *Kulturwandel auf dem griechischen Festland und den Kykladen im späten 3. Jahrtausend v. Chr. Studien zu den kulturellen Verhältnissen in Südosteuropa und dem zentralen sowie östlichen Mittelmeerraum in der späten Kupfer- und frühen Bronzezeit.* Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 53, Bonn.
- MEDOVIĆ, P. 1976: Die Cernavoda III-Kultur im jugoslawischen Donaugebiet. *Istraživanja* 5 (1976) 105–110.
- NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ, V. 1984: K problematike trnavia a konca bolerázskej skupiny na Slovensku. *SlA* 32 (1984) 75–146.

² J. Maran összegzése óta újabb tálak váltak ismertté (GOVEDARICA 1997) valamint az S-9. lelőhelyen több objektumból további töredékek kerültek elő. Ezen kívül J. Maran munkáiból kimaradt néhány, korábban publikált darab. Mindezeket

külön tanulmányban dolgozom fel, amelyben részletesen foglalkozom e tárgy típus kronológiai problémáival is.

³ Ez a darab csak a spiráldísz miatt tartozhat ebbe a kategóriába, valójában teljesen eltér a többi bratislavai típusú edénytől.